

PRIMERJALNA ANALIZA SLOVENSКИH IN RUSKIH FRAZEMOV Z ŽIVALSKIMI POIMENOVANJI

V prispevku je predstavljen poskus primerjalne analize slovenskih in ruskih frazemov na podlagi ideografskega opisovanja, tj. glede na njihovo semantiko in strukturo. Primerjalna analiza frazemov v sorodnih jezikih omogoča ugotavljanje skupnih in razločevalnih lastnosti v procesih nastajanja frazemov – prikazuje torej univerzalno in specifično v dojetanju sveta obeh narodov.

Določitev parametrov ideografske klasifikacije lahko prispeva k izdelavi dvojezičnega frazeološkega slovarja.

The article is an attempt at a comparative analysis of Slovene and Russian phraseological units on the basis of ideographic description, i.e. description based on the meaning and structure of phraseological units. A comparative analysis of phraseological units in related languages enables us to establish common and distinctive features in the processes of creating phraseological units – it shows the universal and the specific in the way the two nations perceive the world.

Determining the parameter of an ideologic classification can contribute to the production of a bilingual phraseological dictionary.

Gradivo za pričujočo analizo sem zajemala iz frazeoloških in enojezičnih slovarjev ruskega jezika, *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ), *Frazeološkega slovarja v petih jezikih* Josipa Pavlice, iz obeh knjig *Živali v prisposodobah* Janeza Kebra in iz seminarskih nalog študentov slovenskega jezika na FF v Ljubljani, ki so bile napisane pod mentorstvom prof. dr. Erike Kržišnik.

Če frazeološko enoto – *frazem* razumemo v širšem smislu, spadajo med frazeme reki, izreki, pregovori oz. vse besedne zveze, ki jih v govoru ne tvorimo sproti, v ožjem pomenu pa so frazemi samo tiste besedne zveze, ki imajo naslednje lastnosti: 1) ustaljenost oblike in nezamenljivost sestavin, 2) ponavljalnost, sposobnost reproduciranja, 3) večbesednost, 4) skupni pomen besedne zveze ni enak vsoti pomenov posameznih komponent frazema, 5) ekspresivnost. Nekateri ruski in slovenski jezikoslovci, tako kot tudi češki, navajajo še tako imenovane »anomalne« lastnosti frazemov, npr. anomalna vezljivost, anomalna modificiranost.¹ Na podlagi

¹ »Аномальность определяется отклонением о нормы, противоречие правилам [...] Аномальное свойство, аномальная особенность – свойство или особенность фразеологизма, находящееся в про-

navedenega menim, da je izločanje frazeološkega jedrskega razreda, tako imenovanih idiomov, na katere sem se omejila, upravičeno.

Na razpolago sem imela nekaj načinov primerjalne analize, vendar sem izbrala primerjalni ideografski opis, kar pomeni, da sem frazeme razvrščala v skupine glede na njihov pomen in glede na strukturo, kar je omogočilo oblikovanje frazeosemantičnih polj in strukturno-semantičnih vzorcev.

Znano je, da leksika (besede) pokriva skoraj vsa območja predstav o svetu, frazeologija pa predvsem področja, ki so povezana s človeško psiho (npr. emocionalna stanja in reakcije, razmišljanje, zavest), z medčloveškimi odnosi in socialnimi ter etičnimi ocenami. Dvojno opisovanje teh področij priča o visoki stopnji relevantnosti le-teh za človeka in/ali družbo (o tem tudi Emirova 1988: 60).

Frazem lahko opisuje zunajjezikovno resničnost s pomočjo besed – komponent, ki so izgubile svoj izvorni pomen, s pomočjo podob, slik in tudi na podlagi simbolov, ki jih lahko izražajo samo stavki (sintagme), ki so postali jezikovni znak. Lahko rečemo, da je frazem posebni jezikovni znak, ki prikazuje naivne predstave o svetu.

Frazemi z živalskimi poimenovanji odražajo stoletja opazovanja živali in njihovih navad, prikazujejo odnos človeka do ostalih živih bitij. Živalska poimenovanja vsebujejo enciklopedijske podatke tako o tipičnih lastnostih živali kot tudi o tistih manj znanih, tistih, ki niso zabeležene v slovarjih. Lastnosti, ki jih ljudje pripisujejo živalim, so lahko v različnih jezikih enake, lahko pa se zelo razlikujejo, odvisno od prisotnosti določene živali v življenju posameznega naroda.

Za živalska poimenovanja je značilno, da pogosto postanejo simboli, ki odražajo različne predstave ljudi o živalih; veliko poimenovanj označuje metaforične karakteristike človeka.

Primerjalna analiza frazemov v sorodnih jezikih omogoča ugotavljanje skupnih in razločevalnih lastnosti v procesih nastajanja frazemov ter omogoča vpogled v univerzalne in skupne lastnosti jezikovne podobe sveta, ki se kažejo v zgradbi in sestavinah frazema. Eden izmed možnih načinov primerjalne analize je ideografsko opisovanje frazemov, se pravi primerjava frazemov glede na njihovo semantiko in strukturo. V ta namen frazeme razvrščamo v tematske skupine, ki jih imenujemo frazeosemantična polja. Le-ta vsebujejo določene frazeme, ki se nanašajo na eno temo. Znotraj enega polja so frazemi, ki opisujejo določen pojem zunajjezikovne resničnosti, razdeljeni v manjše skupine, tako da tvorijo mrežo, npr. v frazeosemantično polje *Človek* spada skupina *človekova čustva*, v to pa še manjša skupina *strah*. Moja naloga je bila določiti tako imenovane koncepte oz. enotne primitivne enostavne pojme, ki združujejo pomensko podobne frazeme.

творечии с правилами 'нормального' языка» (ARUTJUNOVA 1987: 3–20); »Anomalnost je določena z nasprotjem do pravil, običajnih v pravilnem jeziku. Pravilni jezik je definiran glede na povezovalnost prvin; v njem se prvine med seboj povezujejo na podlagi oblikovne in pomenske povezovalnosti« (KRŽIŠNIK KOLŠEK 1988: 50–51); »Merila, relevantna za frazeme, so zaznamovana s skupno lastnostjo anomalije« (ČERMAK 1985: 172).

Model, ki sem ga uporabljala pri klasifikaciji frazemov, temelji na razvrstitvi, ki jo navaja Veronika Telija v knjigi *Ruska frazeologija* (1995), in ki predstavlja osnovo *Slovarja figurativnih izrazov* (1995). S tovrstno primerjavo lahko odgovorimo na naslednja pomembna vprašanja:

- katere pojme opisujejo frazemi s poimenovanji živali,
- v kolikšni meri se prekrivajo polja in posamezni koncepti znotraj enega polja ter frazemi, ki jih opisujejo, v obeh jezikih,
- kako so posamezna polja in koncepti povezani med sabo in
- katera poimenovanja so najbolj uporabna oz. najpogostejša v frazeologiji.

Formiranje frazeosemantičnih polj je eden izmed možnih pristopov za opisovanje kulturnih lastnosti določenega naroda;² tak pristop namreč omogoči, da na podlagi notranje forme frazema (dobesednega pomena, podobe, ki je podlaga za oblikovanje frazemskega pomena) zaokrožimo podobo, ki določa nacionalno in kulturno specifikko frazemov in dobimo vpogled v nacionalno jezikovno podobo sveta³ v posameznih fragmentih; le-ti pa predstavljajo osnovo tematske klasifikacije frazeosemantičnih polj.

Vzporedno z razvrščanjem v tematske skupine sem uporabljala metodo strukturno-semantičnega modeliranja (Mokijenko 1980), ki predpostavlja obstoj strukturno-semantičnega modela, se pravi strukturno in pomensko podobnih frazemov, in pomaga odgovoriti na vprašanje o pomenu in izvoru frazemov.

Kot primer navajam slovenski frazem *kuhati, pasti mulo* 'izražati jezo, nejevoljo, navadno z vztrajnim molkom' (SSKJ). SSKJ navaja besedo *mula* dvakrat: *mula*¹ označuje 'domačo žival, neposredno potomko osla in kobile', *mula*² pa je opredeljena kot 'kazanje jeze, nejevolje' – avtorji torej pojmujejo ti dve besedi kot homonima. Številne pojavitve glagolov *kuhati, pasti* s samostalniki, ki pomenijo človeško stanje, kot so *kuhati trmo, zavist, jezo; pasti dolgčas, jezo, žalost* – model **V (kuhati/pasti) + N/akk (stanje)** –, pričajo, da gre res za homonime in da struktura frazema verjetno ni slikovna. Kljub temu pa govorci lahko dojemajo frazem kot slikovni, se pravi dojemajo *mulo*² kot prenesen pomen besede *mula*¹. To, da se beseda pojavi v frazemu, govorcu avtomatsko signalizira, da je beseda uporabljena v prenesenem pomenu, da mora biti struktura slikovna, nenavadna, saj imajo frazemi večinoma slikovne podlage, pogosto tudi absurdne. Zato ni nič nenavadnega, če nekdo, ki je jezen, *kuha mulo*; s tovrstnim dojemanjem se namreč poveča učinkovitost frazema oz. njegova ekspresivnost.

Naj za ponazoritev uporabljenega modela oz. klasifikacije navedem nekaj primerov, in sicer bom predstavila skupino Govorno dejanje/Molk, ki spada v polje

² V. N. Telija meni, da sistem podob, ki na nek način kumulira različna pojmovanja sveta in je tako ali drugače povezan z materialno, socialno in duhovno kulturo jezikovne skupnosti, odraža kulturno in nacionalno specifikko, zato lahko priča o kulturnih in nacionalnih izkušnjah ter tradicijah določene jezikovne skupnosti (TELJA 1996: 215).

³ W. Humbolt je menil, da obstaja posebna jezikovna podoba sveta, kar je na začetku 19. stoletja formuliral tudi kot znanstveno-filozofski problem (GUMBOLDT 1985).

Človek – Njegova dejanja. Frazemi, ki spadajo sem, v glavnem ne opisujejo neposrednega govorjenja, ga pa interpretirajo, med njimi je veliko takih, ki so zgrajeni metonimično. Najpogostejša struktura je primerjava **govoriti (smejati se itd.) kot žival – govoriti na določen način**. Znotraj te strukture sem določila naslednje koncepte:

glasno se smejati

<i>režati se kot pečen maček</i> (kdo) 'zelo, glasno se smejati'	
smejati se kot nilski konj (kdo) 'glasno se smejati'	<i>ржать как лошадь</i> (кто) smejati se kot konj 'glasno se smejati'
smejati se, kot bi koza po deski srala (kdo) 'neprenehoma se smejati'	

veliko in/ali glasno govoriti

<i>dreti se kot sraka</i> (kdo) 'zelo se dreti'	<i>трещать как сорока</i> (кто) vriskati kot sraka 'nenehno, glasno govoriti'
<i>dreti se kot žerjav/opica/kot ptič v precepu</i> (kdo)	
	<i>залдеть как галки</i> (кто; samo množina) vriskati, dreti se kot kavke 'glasno istočasno govoriti o skupini ljudi'
<i>regljati kot žaba</i> (kdo) 'veliko in naglas govoriti'	
<i>govoriti, kot bi koza po deski srala</i> (kdo) 'neprenehoma govoriti'	
<i>imeti dolg jezik kakor krava rep</i> (kdo) 'biti klepetav, imeti dolg jezik'	

kričati

<i>kričati kot živina</i> (kdo) 'glasno kričati'	
	<i>кричать как резанный поросенок</i> (кто) dreti se kot zarezan prašič 'glasno se dreti'

opravljati

<i>z jezikom kačo prekositi</i> (kdo) 'opravljati'	
<i>opletati z jeziki ko krave z repi</i> (kdo)	
	<i>навешать собак</i> (на кого) obesiti pse 'opravljati, lagati'

dolga, neresnična zgodba*⁴

<i>jara kača; povest o jari kači in steklenem polžu</i> (kaj) 'povest, ki je ni'	
	<i>Сказка про белого бычка</i> (кто) pravljica o belem teličku 'dolgo, brezkončno ponavljanje'

⁴ Koncepti z zvezdico pravzaprav ne spadajo v skupino dejanj, vendar so tematsko povezani z govornimi dejanji, zato jih zaradi nazornosti navajam tu.

neumno govorjenje*

	<i>бред сивой кобылы</i> (что) blodnje sive kobile 'nesmiselno govorjenje'
	<i>бред собачий</i> (что) pasje blodnje 'nesmiselno, neumno govorjenje'

slabo peti

<i>zadirati se kakor vrana</i> (kdo) 'grdo se zadirati/peti'	
<i>zadirati se kot žaba</i> (kdo) 'grdo peti - o otroku ali ženski'	
	<i>драть козла</i> (кто) zadirati kozla 'grdo, neprijetno peti/igrati godbilo'

S tem konceptom je tematsko povezan tudi ruski frazem *пустить (пускать) петуха* izpustiti petelina 'komu zmanjka glasu pri petju visokih not'.

dobro, lepo peti

<i>peti kot slavček</i> (kdo) 'lepo, prijetno peti'	<i>петь как соловей, заливаться как соловушка</i> (кто) peti kot slavček 'lepo, prijetno peti'
---	--

neusklajeno petje*

<i>ма́жа</i> godba (kaj) 'neusklajena godba'	<i>кошачий концерт</i> (что) mačji koncert 'neusklajeno petje'
--	--

V to polje sem uvrstila tudi take frazeme, kot so *метати бисере свиням* 'dajati, dati komu duhovno ali materialno dobrino, ki je ne zna ceniti' – *метать бисер перед синьями* 'zaman govoriti, dokazovati kaj komu, ki tega ne zna ali noče razumeti'. V zadnjem primeru je bistvenega pomena ocena prizadetega kot neumnega, nevrednega, v ta namen se uporablja poimenovanje *svinja*, ki povezuje polje govornih dejanj s poljem človekovih lastnosti (koncept neumen človek, primerji *разбираться как свинья в апельсинах*, *svinja svinjska*). Podobno je tudi s primeroma kot *ведети, кам pes taco/nogo moli* 'vedeti, kaj je skrivni namen ravnanja, govorjenja koga' in *afne guncati* 'delati, govoriti kaj šaljivega', ki nimata ustreznice v ruščini, povezujeta pa polje **govorjenje** s poljem **ravnanje** – pomensko je prisotna ocena govorjenja/ravnanja prizadetega.

Poleg že navedenih konceptov v polje govorna dejanja spadajo še naslednji: molčati, lagati/pretiravati, hinaviti in drugi.

Na podlagi predstavljenega modela klasificiranja ugotavljam naslednje zakonitosti frazemov z živalskim poimenovanjem:

1. Frazemi odražajo antropocentrično dožemanje sveta. Večina jih predstavlja posredno opisovanje človeka in njegovih značilnih lastnosti. Ne glede na to, da obstajajo klasifikacije z različno stopnjo nadslojnosti, se vedno opisuje omejeno

število konotativnih centrov, ki so povezani s človekom, njegovim življenjem in gospodarjenjem, z lastnostmi in pojavi nejezikovne resničnosti, ki so za človeka pomembni in se nanašajo na njegovo duhovno življenje.

2. Primerjalna analiza frazemov z živalskimi poimenovanji z upoštevanjem frazeosemantičnih polj odraža posebnosti nacionalno-kulturnih konotacij, ki so povezane z živalskim svetom (npr. neroden kot konj, как слон).

3. Razvrščeni frazemi izkazujejo različno stopnjo metaforičnosti in različno stopnjo udeležnosti poimenovanj v tvorjenju frazemov; npr. v slovenskem jeziku je v primerjavi z ruskim številčno več frazemov s sestavinama maček, pes.

4. Čeprav frazemi, ki primerjajo človeka z živaljo, niso v različnih jezikih vedno enaki, lahko za slovanske jezike rečemo, da obstaja določen skupni slovanski fond simbolov, pri tem pa je potrebno poudariti, da v vseh jezikovnih sistemih prihaja tudi do prevzemanja iz drugih (neslovanskih) jezikov, v slovenščini npr. iz nemščine.

5. Opazna je asimetrija pri opisovanju različnih polj oz. različnih konceptov v ruskem in slovenskem jeziku, kar je odvisno od številčnosti pojavitev frazemov določenega koncepta oz. variacij enega frazema v obeh jezikih.

6. Tudi če ima frazem v različnih jezikih različne pomene, so slikovne podlage teh frazemov pogosto podobne, npr. *mačje solze* 'nekaj nepomembnega' (v frazemu *ne biti mačje solze* 'biti nekaj pomembnega', analogno, po smislu (ne pa po rabi) so torej mačje solze nekaj nepomembnega), *кот заплакал* 'ne veliko'.

7. Različna polja, oziroma različni koncepti so pogosto povezani med sabo; najpogosteje so z drugimi povezane motivacije, ki imajo ključni pomen, npr. motivacija *pes* (negativna konotacija) se pojavi v polju Človek (v pomenu 'slab človek': tisti, ki ga še pes ne povoha; 'reven človek': tak, ki je na psu), v polju Vreme (pasja vročina) itd.

8. Večpomenskost je lahko tudi podlaga za povezavo konceptov in polj med sabo, npr. *imeti mačka* – *imeti moralnega mačka* – *imeti polnega mačka*.

9. Frazemi so lahko motivirani simbolično ali metaforično. V slovenskem jeziku je v okviru frazemov z živalskimi poimenovanji opaznejša in produktivnejša simbolična motiviranost, zato je tudi več tako imenovanih stalnih primerjav (frazemov z veznikom kot, kakor, ko, kot da bi); iz frazemov s simbolično motivacijo so izpeljani tudi frazemi, zgrajeni po modelu *biti* (ves) + *pridevnik*: *biti ves lisičji*, *biti volčji na kaj*.

Navedena klasifikacija seveda ni popolna, v prihodnosti bo potrebno podrobneje obdelati tematsko mrežo in jo razširiti z vsemi frazemi, saj bo le tak način omogočil popolno predstavo o frazeološkem pojmovanju sveta. Naslednji problem, ki ga bo treba rešiti, je določitev meje med različnimi polji; z opisano klasifikacijo namreč nekaterih frazemov ni mogoče uvrstiti v samo eno tematsko skupino zaradi njihove večpomenskosti oz. zaradi pomenske difuznosti. Predstavljena analiza je lahko osnova za sestavo dvojezičnega (slovensko-ruskega) idiomatskega slovarja, vendar

pa bo treba navedene pomanjkljivosti odpraviti oz. določiti parametre, ki bodo omogočili natančen in sistematičen opis ter primerjavo slovenskih in ruskih frazemov.

Viri in literatura

- Nina D. ARTJUNOVA, 1987: Anomalija i jazyk. *Voprosy jazykoznanija* 3. Moskva. 3–20.
- František ČERMÁK, 1985: II. Frazeologie a idiomatika. *Česká lexikologie*. Ur. J. Filipec – F. Čermák. Praha.
- Vil'gel'm fon GUMBOL'DT, 1985: *Jazyk i filosofija kul'tury*. Moskva: Progress.
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodbah* I, II. Celje.
- Erika KRŽIŠNIK, 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava* I. 49–56.
- – 1988: *Frazeologija v moderni*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 51–54.
- Valerij M. MOKIENKO, 1980: *Slavjanskaja frazeologija*. Moskva: Vysšaja škola.
- Josip PAVLICA, 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1998. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovar' obraznyh vyraženiij*, 1995. Ur. V. N. Telija. Moskva.
- Veronika N. TELIJA, 1996: *Russkaja frazeologija. Semantičeskij, gramatičeskij i lingvo-kul'turnyj aspektj*. Moskva: Škola »Jazyk ruskoj kul'tury«.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING NAMES OF ANIMALS IN SLOVENE AND RUSSIAN

SUMMARY

The article deals with a comparative analysis of phraseological units containing names of animals in Slovene and Russian. It presents an ideographic description or a thematic distribution of phraseological units into phraseological-semantic fields. Within a single phraseological-semantic field, which is thematically quite extensive, the phraseological units are grouped into smaller sections. The smallest section consists of phraseological units which express one single concept or one extralinguistic characteristic.

The creation of phraseological-semantic fields can serve as a method of description of certain national and cultural specifics. That is, such a description can give us some insight into how phraseological units display a special, nation-specific perception of the world. The fact that a certain phraseological unit appears in the language and remains current in it indicates that the unit contains a generally comprehensible, typical metaphor (or symbol). If this metaphor (or symbol) is repeated in different phraseological units of one group, one field, or if it connects phraseological units from different groups or even fields, then it is typical of the nation's understanding of the world. The occurrence of such interconnections between phraseological units in different languages indicates certain similarities in or the same principles of the understanding of the world in different nations or cultures.